УДК 336.713:336.717.18

Жердецька Л.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

ОЦІНКА СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ СИСТЕМНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У статті доведено необхідність оцінки стратегій управління активами та пасивами системних банків. Використано методику Національного банку України для оцінки системно важливих банків. Запропоновано методичні підходи до визначення стратегій управління активами й пасивами банків.

Ключові слова: системний банк, системний ризик, управління активами та пасивами, стратегія, фінансова стабільність.

Жердецкая Л.В. ОЦЕНКА СТРАТЕГИЙ УПРАВЛЕНИЯ АКТИВАМИ И ПАССИВАМИ СИСТЕМНЫХ БАНКОВ В УКРАИНЕ

В статье доказана необходимость оценки стратегий управления активами и пассивами системных банков. Использована методика Национального банка Украины для оценки системно важных банков. Предложены методические подходы к определению стратегий управления активами и пассивами банков.

Ключевые слова: системный банк, системный риск, управление активами и пассивами, стратегия, финансовая стабильность.

Zherdetska L.V. ASSESSMENT OF ASSET AND LIABILITY MANAGEMENT STRATEGIES OF SYSTEMIC BANKS IN UKRAINE

The need to assess asset and liability management strategies of systemic banks was proved in the article. The National Bank of Ukraine's method was used to define systemically important banks. The methodical approaches to identifying asset and liability management strategies of banks were proposed.

Keywords: systemic bank, systemic risk, asset and liability management, strategy, financial stability.

Постановка проблеми. Сучасні банки в Україні працюють в умовах політико-економічної невизначеності: витрати на подолання негативних наслідків світової фінансової кризи підсилюються макроекономічною нестабільністю. Стабільний розвиток окремих банків багато в чому визначається грамотним фінансовим менеджментом, передусім у сфері управління активами й пасивами. Варто зауважити, що нині вкрай важливими є питання фінансової стійкості системних банків, від якої залежить стабільність системи загалом та рівень захищеності коштів вкладників зокрема. Це актуалізує дослідження стратегій управління активами й пасивами саме системних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення основних проблемних питань щодо управління активами та пасивами банківських установ знайшли своє відображення в працях зарубіжних та вітчизняних науковців (дослідження М. Алексеєнко, О. Заруби, А. Кулакова, О. Криклій, Л. Кузнецової, І. Ларіонової, Дж.Ф. Маршалла, В. Міщенко, Л. Примостки, Дж. Сінкі та інших вчених). Окремі аспекти дослідження системних ризиків загалом та методики оцінки системності банків зокрема висвітлено в працях І. Бєлової, Н. Шульги, М. Бруше та Дж. Ллобета (M. Bruche, G. Llobet, 2012), Х.-Л. Педро (J-L. Peydro, 2013), Дж. Топоровські та Д. Мічел (J. Toporowski, 2005). Водночас вважаємо, що зацікавленість регуляторів й суспільства у стабільному функціонуванні як окремих банків, так і системи загалом потребує поєднання цих напрямів дослідження.

Мета статті. Отже, необхідність оцінки стратегій управління активами та пасивами системних банків як передумови фінансової стабільності банківської системи зумовила вибір напряму дослідження та його завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час формування фінансової стійкості банку важливе місце посідають процеси управління активами та пасивами. Використання ефективних стратегій управління активами й пасивами передбачає оптимізацію структури активів та пасивів, збалансованість фінансових потоків, а в результаті такі стратегії повинні забезпечити необхідний рівень рентабельності за умови прийнятного рівня. Крім того, у сучасних умовах ефективні стратегії управління активами та пасивами мають враховувати необхідність протистояння руйнівним наслідкам впливу сучасної системної кризи на банківську систему України.

Банківські стратегії, на думку І. Ніконової та Н. Шамгунова, класифікуються за такими ознаками: обрання пріоритетного напряму діяльності, функціональне спрямування [1, с. 25]. Проте у сучасній теорії менеджменту виділяють корпоративну (загальну), конкурентну (ринкову, бізнес-стратегія) та функціональну стратегії [2, с. 83; 3, с. 315]. Залежно від функціонального спрямування розрізняють ринкову корпоративну стратегію банку та її окремі складові – функціональні стратегії, кожна з яких є програмою дій, що спрямована на досягнення певного рівня окремих кількісних показників, що характеризують майбутній стан банку [1, с. 57]. Функціональні стратегії – фінансова, управління персоналом, інформаційна та маркетингова – визначають напрями діяльності банківської установи залежно від окремих аспектів здійснення банківської діяльності. Фінансова стратегія спрямована на досягнення певного рівня прибутковості банківського бізнесу, що на практиці втілюється в плануванні розміру прибутковості активів, капіталу та основного показника, що є важливим для акціонерів (власників) банку, – підвищення ринкової вартості банку, тобто його акціонерного капіталу. Стратегія управління персоналом може бути спрямована на досягнення певного рівня такого показника, як співвідношення фінансового результату банку та кількості співробітників. Інформаційна стратегія націлена на створення оптимальної архітектури зберігання бази даних.

Узагальнення думок учених-економістів щодо стратегічного управління дає змогу дійти висновку,

що загальна (корпоративна) стратегія банку визначає програму дій щодо його подальшого розвитку з метою здобуття й утримання довгострокових конкурентних переваг, максимізації акціонерної вартості та виконання соціальних завдань діяльності: забезпечення добробуту та комфортної діяльності співробітників, забезпечення населення банківськими послугами і сприяння розвитку економіки країни. Конкурентна стратегія (бізнес-стратегія) деталізує загальну стратегію та є набором методик та ініціатив, що спрямовані на залучення та задоволення потреб клієнтів, протистояння конкурентам та закріплення ринкових позицій. Поняття «корпоративна (загальна) стратегія» ширше, оскільки включає дії та плани керівництва щодо вирішення усього спектру завдань діяльності підприємства чи банку [5, с. 165]. Крім того, корпоративна стратегія відрізнятиметься від конкурентної (-них) у разі диверсикації діяльності банківської установи за окремими, клієнтськими, продуктовими та регіональними ринками. Варто додати, що специфіка банківської діяльності, пов'язана з управлінням ризиками, зумовлює відсутність чітких меж між окремими бізнес-стратегіями та функціональними стратегіями. Так, стратегія розвитку кредитного ринку тісно пов'язана зі стратегією управління ризиками (зокрема, кредитним), яка є складовою фінансової стратегії.

Під стратегією управління активами та пасивами пропонуємо розуміти набір принципів, програм та інструментів, використання яких у сукупності сприятиме досягненню й підтриманню оптимальної структури активів та пасивів банку з точки зору забезпечення необхідного для зростання власного капіталу рівня чистої процентної маржі та прийнятних ризиків в умовах впливу чинників зовнішнього середовища [6, с. 52].

Оцінка стратегій управління активами та пасивами банків здійснюється у площині «ризик-дохід», залежно від значень показників прибутковості (віддача активів та чиста процентна маржа) та ризику (кредитний та ринковий ризики) визначаються такі напрями:

1) найбільш ефективна та ефективна стратегії характеризуються високими показниками прибутковості та низьким ризиком (у найбільш ефективних банків ризик мінімальний, у ефективних – кредитний ризик низький, а ринковий знаходиться на середньому рівні);

2) стратегія максимізації чистої процентної маржі кількісно визначається середнім значенням віддачі активів та високим значенням чистої процентної маржі за середнього чи низького рівня ризиків;

3) трансформаційна та спекулятивна стратегії схожі – високі/середні значення показників прибутковості за високих рівнів ризиків, відмінністю спекулятивної є підвищений рівень ризиків порівняно із трансформаційною;

4) збалансована спрямована на отримання середнього рівня прибутковості за обмеженого (нижче середнього) рівня ризикованості;

5) стримана та обережна стратегії спрямовані на отримання мінімального рівня рентабельності за низького рівня ризиків, причому обережна стратегія означає менший, порівняно зі стриманою, рівень рентабельності;

6) неефективне використання стратегій управління активами та пасивами призводить до зростання ризиків та від'ємного рівня прибутковості;

7) реалізований ризик – це наслідок неефективного використання стратегій управління активами та пасивами у разі неякісного антикризового менеджменту.

Кількісну оцінку стратегій управління активами та пасивами банків дає змогу провести використання кластерного аналізу, що дасть можливість визначити кількісні межі кожної із зазначених вище груп. Для оцінки прибутковості пропонуємо використовувати чисту процентну маржу та віддачу активів. Кількісний аналіз напряму ризикованості здійснюється на засадах розрахунку показнику ліквідності, співвідношення кредитів й депозитів, резервів й кредитного портфеля. Кожен із показників віднормовано з урахуванням відмінностей усередині кластеру. Чим менші бали отримує банк (від 1 до 10), тим кращі він має значення показників. Більш детально методологію аналізу викладено в дослідженні [6], а результати розподілу банків України на кластери залежно від значень ризикованості (вісь ОХ) та прибутковості (вісь ОУ) відображено на рис. 1.

Отже, як свідчать дані рис. 1, на початку фінансової кризи діяльність банків характеризувалася переважно середнім рівнем ризикованості та прибутковості. На нашу думку, дані станом на 1 січня 2009 р. відбивають докризові показники розвитку банків: криза розпочалася лише восени 2008 р., а банки якнайдовше стримували процеси формування спеціальних резервів, тому на початок 2009 р., згідно з даними офіційної звітності, банки залишалися прибутковими, а суттєвого погіршення якості кредитів не спостерігалося.

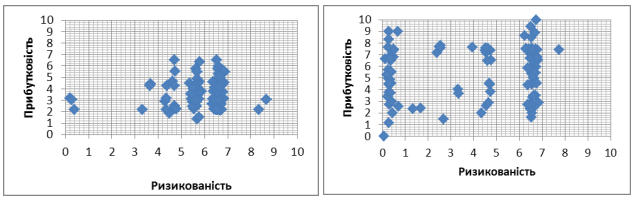

1 січня 2009 р. 1 січня 2016 р.

Рис. 1. Оцінка стратегій управління активами й пасивами банків України на площині «ризикованість/прибутковість» у 2008 р. та 2015 р.

Джерело: власна розробка, розраховано автором за даними [9]

Враховуючи зазначене, можна стверджувати,що в докризовий період стратегії управління активами й пасивами більшості банків України можна визначити як трансформаційну та спекулятивну. Сучасні кризові явища в економіці України загалом та банківському секторі зокрема характеризуються збільшенням дисбалансів у розподілі фінансових результатів та ризиків серед банків: зростає кількість банків, які використовують найбільш ефективну стратегію, значна кількість банківських установ використовують спекулятивну стратегію; проте стратегії більшості банків можна визначити як неефективні.

Досягнення цілей дослідження потребує визначення системної важливості банків. Варто додати, що діяльність системно важливого банку впливає на стабільність банківської системи [7]. Системно важливий банк визначається відповідно до критеріїв, що встановлені Національним банком України[8]:

$$СВ = \sum_{j=1}^{5} П_j \times W_J \times 100\%, \qquad (1)$$

де СВ – показник системної важливості банку;

W_j – коефіцієнти зважування j-их показників

(загальні активи – 35%; кошти клієнтів – 35 %; кредити суб'єктам господарювання – 15%; кошти, залучені від інших банків – 7,5%; кошти, розміщені в інших банках – 7,5%).

$П_j$ – частка перерахованих вище показників; розраховується як співвідношення розміру показника банку до розміру відповідного показника по банківській системі за такою формулою:

$$\Пj = \frac{J_б}{J_c}, \quad (2)$$

де $J_б$ – j-й показник банку;

J_c – j-й показник по банківській системі.

Результати розрахунку показника системної важливості банків до кризи та у сучасний період розвитку банківської системи України викладено в табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, кількість системних банків в Україні постійно скорочується. При чому варто зауважити, що банкрутства фінансових інститутів, які були віднесені до системно важливих (банки «Надра» та «Фінанси і кредит»), не призвели до реалізації системного ризику в банківській системі України. Скорочення кількості банків призвело до підвищення рівня концентрації у банківській системі України та, відповідно, до скорочення кількості системних банків. Отже, нині в Україні, відповідно до методики НБУ, є три системно важливі банки: «Приватбанк», «Ощадбанк» та «Укрексімбанк». Варто зауважити, що частка «Приватбанку» на всіх сегментах ринку, крім міжбанківського, перевищує 20%, а на міжбанківському становить близько 2,6%. Таким чином, «Приватбанк» є системним з точки зору соціальної важливості, однак розповсюдження кризи через міжбанківський ринок унаслідок погіршення фінансового стану банку матиме незначний негативний ефект. «Укрексімбанк» та «Ощадбанк» мають більш рівномірний розподіл часток за окремими напрямами системності, на ринку залучення міжбанківських ресурсів мають 6,03% та 8,5% відповідно, на ринку розміщення – 25,8% та 0,23%.

Оцінку стратегій управління активами та пасивами системних банків України на площині «ризикованість/прибутковість» відображено на рис. 2.

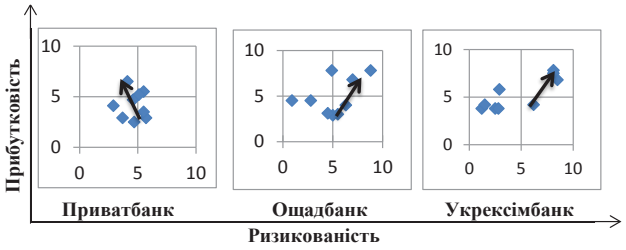

Рис. 2. Вектори розвитку стратегій управління активами та пасивами системних банків України за період з 1 січня 2009 р. по 1 липня 2016 р.

Джерело: власна розробка, розраховано автором за даними [9]

Варто зауважити, що діяльність ПАТ «Приватбанк» у докризовий період характеризувалась агресивною політикою на фінансовому ринку з метою максимального залучення вільних коштів, зростання клієнтської бази шляхом розширення діапазону банківських операцій та послуг. Водночас показники оцінки стратегій управління активами й пасивами «Приватбанку» протягом досліджуваного періоду знаходяться на середньому рівні. Необхідно сказати стосовно існування тенденції щодо зменшення як рівня рентабельності, так і рівня ризикованості, що загалом не створюватиме загроз погіршення фінансової стійкості банку за умови збереження позитивного фінансового результату.

Показники фінансової діяльності державних банків суттєво погіршилися протягом досліджуваного періоду. Вектори розвитку стратегій управління активами та пасивами цих банків свідчать про підвищення ризику та зростання збитковості. Водночас необхідно відзначити незначне покращення окремих показників протягом першого півріччя 2017 р.

Таблиця 1

Динаміка значень показників системної важливості банків України у 2008, 2013 рр. – 1 півр. 2016 р.

Банки	Звітні дати									
	1 січня 2009 р.		1 січня 2014 р.		1 січня 2015 р.		1 січня 2016 р.		1 липня 2016 р.	
	I-SIFI	A-SIFI	I-SIFI	A-SIFI	I-SIFI	A-SIFI	I-SIFI	A-SIFI	I-SIFI	A-SIFI
ПАТ КБ «Приватбанк»	9,98	2,5	15,86	2,01	16,17	3,22	20,48	5,76	19,81	7,69
АТ «Ощабанк»	5,25	2,5	8,04	2,01	3,69	3,22	10,98	5,76	12,76	7,69
АТ «Укрексімбанк»	5,34	2,5	6,38	2,01	15,18	3,22	11,5	5,76	11,58	7,69
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	6,65	2,5	3,09	2,01	3,22	3,22	4,66	5,76	4,77	7,69
АБ «Укргазбанк»	1,77	2,5	1,71	2,01	1,80	3,22	4,17	5,76	4,72	7,69
ПАТ «Укрсоцбанк»	4,41	2,5	2,97	2,01	3,17	3,22	3,89	5,76	3,48	7,69
ПАТ «Сбербанк»	0,52	2,5	2,83	2,01	3,40	3,22	5,19	5,76	5,05	7,69
АТ «УкрСиббанк»	4,93	2,5	1,69	2,01	1,71	3,22	4,38	5,76	4,35	7,69
ПАТ «Альфа-Банк»	3,91	2,5	2,07	2,01	2,78	3,22	3,37	5,76	3,16	7,69
ПАТ «ПУМБ»	2,16	2,5	2,63	2,01	2,83	3,22	3,45	5,76	3,75	7,69
«ОТП Банк»	4,16	2,5	1,19	2,01	2,03	3,22	1,88	5,76	2,11	7,69
Банк «Надра»	3,05	2,5	2,37	2,01	2,30	3,22	x	5,76	x	7,69
«ВТБ Банк»	2,79	2,5	1,88	2,01	2,49	3,22	2,16	5,76	1,84	7,69
«Промінвестбанк»	3,11	2,5	3,23	2,01	4,18	3,22	4,24	5,76	2,83	7,69
«Фінанси і кредит»	2,06	2,5	2,02	2,01	2,68	3,22	x	5,76	x	7,69
Усього системних	**13**		**12**		**6**		**3**		**3**	

Умовні позначення:

I-SIFI – інтегральний показник системної важливості окремого банку;

A-SIFI – середньоарифметичний показник системної важливості банків;

▭ – сірим кольором виділено системно важливі банки.

Джерело: розраховано автором за даними [9]

Діяльність АТ «Ощадбанк» характеризувалась використанням трансформаційної, збалансованої, спекулятивної, стриманої та обережної стратегій управління. Переміщення між 3-м і 8-м кластерами свідчить про погіршення фінансової стійкості банку за рахунок зростання кредитного ризику, дисбалансів між активами та пасивами й погіршення ліквідності. Проте за підсумками 1-го півріччя 2016 р. банк є прибутковим, а рівень чистої процентної маржі підвищився; рівень миттєвої ліквідності зріс, але кредитний ризик залишається на високому рівні.

Як видно з рис. 2, вектор розвитку стратегій управління активами та пасивами «Укрексімбанку» подібний до вектору «Ощадбанку»: значне погіршення досліджуваних показників припадає на початок 2015 р. зі збереженням негативної тенденції до початку 2016 р. Переміщення банку в межах 3-8 кластерів обумовлено зростанням ризикованості кредитних операцій й збільшенням резервів, що спричинили погіршення ліквідності, появу дисбалансів, які спричинили збиткову діяльність банку в 2014 р. За результатами 1-го півріччя 2017 р. банк залишається збитковим, хоча рівень від'ємного фінансового результату значно нижчий, а показник чистої процентної маржі скоротився вдвічі. Крім того, погіршилися показники ліквідності та ризику.

Висновки. Отже, серед трьох системних банків в Україні два належать державі, а їх діяльність характеризується підвищеною активністю на міжбанківському рівні. Водночас стратегії управління активами й пасивами цих банків у 2015–2016 рр. характеризуються як неефективні: від'ємний результат діяльності та підвищений ризик активів свідчать про погіршення фінансової стійкості банків. «Приватбанк» має незначні частки на ринку міжбанківського кредитування, однак значні обсяги коштів, що залучені від клієнтів. Динаміка фінансових показників «Приватбанку» свідчить про обрання стриманої стратегії управління активами та пасивами, а фінансовий стан банку можна оцінити як задовільний за умови збереження позитивного фінансового результату. Для визначення ймовірності реалізації трансмісійного механізму системного ризику в банківському секторі економіки України напрямами подальшого дослідження повинні стати діагностика банкрутства банків, оцінка ринкових взаємозв'язків та витрати держави на підтримання їх фінансової стійкості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Никонова И. Стратегия и стоимость коммерческого банка / И. Никонова, Р. Шамгунов . – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 304 с.
2. Липсиц И. Маркетинговые стратегии для российских компаний : [учеб. пособие] / И. Липсиц, Е. Вигдорчик. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2006 – 183 с.
3. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен ; пер. с фр. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
4. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / [Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел]. – СПб. : Теория и практика менеджмента, 2001. – 336 с.
5. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / [Х. Томпсон-мл., А. Артур, А. Стрикленд] ; пер. с англ. – 12-е изд. – М. : Вильямс, 2006. – 928 с.
6. Формування системи управління активами та пасивами банків у сучасних умовах / [Л. Жердецька, Л. Кузнєцова, О. Литвинюк]. – О. : ОНЕУ ; Атлант, 2016. – 402 с.
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.
8. Положення про порядок визначення системно важливих банків, що затверджене Постановою Національного банку України від 25 грудня 2014 р. № 863 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14.
9. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.